

morfin

friedrich glauser

morfin

*förord, urval och översättning
peter handberg*

ERSATZ

© ersatz 2007

texterna är hämtade ur friedrich glauser:

Das erzählerische Werk I–IV, limmat verlag, zürich,

och *Briefe* I, arche verlag, zürich

urval och översättning peter handberg

redaktör anna bengtsson

korrekturläsning maxim grigoriev & ola wallin

omslag christer jonson

grafisk form & sättning ola wallin

tryck spindulys, litauen 2007

isbn 978-91-88858-33-7

www.ersatz.se

översättningen är gjord med stöd av

swiss arts council

prohelvetia

förord av peter handberg 7

I. morfin 17

dada 27

ascona 45

en tjuv 61

sprucket glas 100

II. dagbok från dårhuset 115

mattos dockteater 125

[opiumfragment] 134

dårhusskisser 156

III. en världsundergång 163

kung socker 181

den gamle trollkarlen 191

IV. i klippiga dalen afrika 211

kif 229

nattasyl 234

mellan klasserna 238

sanering 248

[mannheimfragment] 263

V. patientens sjukdomsbeskrivning 279

levnadsteckning från psykiatriska kliniken burghölzli 282

levnadsteckning från psykiatriska kliniken münsingen 283

levnadsteckning från psykiatriska kliniken waldau 288

VI. brev och dokument 293

VII. den gången i wien 315

anmärkingar 379

VILL man fästa något av schweizaren Friedrich Glausers flyktiga liv på papper kommer man med svårighet förbi det dystra omdöme som en gång fälldes om hans erfarenheter: »den totala katastrofbiografen.« Mycket gick snett från början och inget vore enklare än att komprimera hans drygt 40-åriga levnad (1896–1938) till en rad tragiska omständigheter. Modern dör när han är fyra år gammal. Han får svårt att »anpassa sig«, som fadern uttrycker det, han rymmer hemifrån och blir med tiden genom samma faders försorg omyndigförklarad; förgäves försöker denne helskägige man (skägg i alla former, färger och fasoner spelar en viktig roll i Glausers litteratur) övertala de schweiziska myndigheterna att sonen Friedrich skall buras in för gott. »För min personliga säkerhet och för samhällets bästa kräver jag således att F. G. interneras på livstid.« Så blir det inte, men en stor del av sin ungdom och sitt vuxna liv tillbringar Glauser på olika uppfostringsanstalter, kliniker och mentalsjukhus – inte minst på grund av sitt morfin- och opiummissbruk, vilket läkarna tävlar i att ge färggranna förklaringar enligt den tidens medicinska modejargong: hebefreni, schizoid läggning, »själsligt abnorm personlighet«.

Det var mycket den gången som kunde få till resultat att en person sågs i behov av tvångsvård. Sådana »vansinnets skepnader« som Michel Foucault talar om i *Vansinnets historia* – till exempel delirium och mani – hade i både schweiziskt och svenskt 20-tal särdeles milda former av »vansinne« som dock också de kunde leda till tvångsomhändertagning och inspärning på anstalt: »liderligt leverne« (till exempel utsvävande sexualitet eller homosexualitet), »arbetskygghet«, allmän asocialitet och lösdriveri. Samtliga dessa utlå-tanden förekommer i Friedrich Glausers journaler och akter, men

listan kunde göras betydligt längre än så. Glauser betraktades som ett störande moment, en katalog av asocialitet, en bacill i det rationella schweiziska samhällsbygget, och ett tag diskuterades på fullaste allvar om han inte rentav borde steriliseras.

Själv diskuterar Glauser samhällets olika ingrepp i individens liv i en text från 1932 och kommer till ungefär samma resultat som Friedrich Nietzsche gjorde femtio år tidigare i en kort men intensiv brevväxling med August Strindberg: den asociale och förbrytaren som en för stark personlighet i sin omgivning. Både Nietzsche och Glauser berör rim och reson i straffet och frågar sig med visst fog om inte lika gärna sjuka kunde sättas i fängelse och brottslingen vårdas på sjukhus. Frågan är naturligtvis till viss del provokativ, men precis som i Samuel Butlers 1800-talsroman *Erewhon* sätts fingret på ett urgammalt dilemma som också inspirerade Foucaults studie. Det är fråga om avgränsning, uteslutning och arbetsfördelning i olika konjunkturen och ekonomiska strukturer med sådana trots allt godtyckliga ingredienser som diagnosticering, normer, gränser, straff och vård. Med hjälp av ett pennstreck har dåren i vissa fall förvandlats från däre till friskförklarad och tvärtom.

Schweiz var naturligtvis inget undantag i denna praxis, det förhöll sig på ett liknande sätt i många länder vid denna tid: i Sverige trakasserades till exempel en luffare och senare Nobelpristagare som Harry Martinson av polis och olika rättsvårdande myndigheter. Men kanske säger det trots allt något om det prudentliga Schweiz att Robert Walser och Friedrich Glauser under några år på 20- och 30-talen satt sida vid sida på mentalkliniken Waldau och klistrade kartonger, flätade snören och vek kuvert – Schweiz två bästa författare under 1900-talet och de enda från den tiden som än i dag översätts till en lång rad språk. På samma anstalt under samma tid fanns också konstnären Adolf Wölfli och Schweiz bästa schackspe- lare genom tiderna, Hans Fahrni.

Flanören Robert Walser lade ned pennan i tvångsomhändertagan- dets ofrihet, han skrev inte en rad mer utan kryssade på sin höjd

för i listan över särskilda önskemål angående anstaltens kraftiga jullunch. Till skillnad från Walser tytnade inte Glauser innanför sinnessjukhusets lyckta dörrar. Med åren började han arbeta in också dessa svårigheter i sin litteratur. Flera av texterna i detta urval ger en naken skildring av missbrukets förbannelser och utanförskapets avigsidor, men också av den uppstyltade borgerlighet och samhälls- byggnad som förtär en människa som vill *leva*. Faderns skägg åter- kommer senare i oändlig variation hos alla de män som i hans litte- ratur får representera auktoriteten, samhällsordningen och därmed förtrycket. »Fadern är som en mammut med stort skägg. Han be- straffar inte genast, han skjuter upp straffet«, heter det i en text som gestaltar ett strukturellt våld lika verksamt som det faktiska. Friheten blir i Glasers tappning skägglös och kanske är den i grun- den en önskan att för alltid få leva kvar i en slätkindad slyngelålder medan »skäggen« slåss om makten om rorkulten. När Glauser beskriver sig själv i en text – möjligen påverkad av opium eller morfin – är han typiskt nog »slätrakad« och kan lättare närma sig kvinnan/modern.

Den revolt mot samhällets ordning som Glauser påbörjade redan i barndomen och på sätt och vis aldrig kom ur på grund av sitt drogmissbruk, är också ett av de underliggande motiven i hans litte- ratur, vilket inte innebär att han rycker i satsfogningen och gör sin prosa experimentell eller omvälvande. Ett kort mellanspel i dada- rörelsen och Cabaret Voltaire tillsammans med Tristan Tzara, Hugo Ball, Emmy Hennings, Hans Arp och de andra dadaisterna lämnar inga synliga spår i hans utveckling som författare, även om han se- nare har en tendens att tona ned sin betydelse i denna omstörtande konströrelse som uppstod mitt under brinnande krig och också kan sägas vara ett resultat av den. Det säregna med Friedrich Glasers klara, lysande prosa är i stället att den än i dag verkar så modern; den är i ovanligt låg grad smittad av det som ofta bara är en i tiden begränsad stil, en nyck eller en fluga. Kännetecken som kläder och modeyttringar, vilka i långfilmer på bara två decennier kan förvand-

las till en rekvisita som gör också själva handlingen skrattretande och löjlig och rentav skuggar den helt och hållet, sådana attribut kan i Glauzers texter sägas lysa med sin frånvaro till förmån för det direkta tilltal som okonstlat och osökt berör något väsentligt. Urvalet i *Morfîn* spänner från självbiografiska texter till noveller, brev och dokument; förmedlingen och stilen varierar därför väsentligt. Men just att texterna har olika tillkomsthistorier och motiv skapar ett slags stereoskopisk syn på helheten, där Glauzers litterärt gestaltade texter framstår i glasklar skärpa. Om levnadsteckningarna från de olika psykiatriska klinikerna kan sägas vara en aning idealiserade för en läkarkommission som möjligen kan tänkas släppa ut honom från anstalten så småningom, framställer Glauser sig själv i det så kallade »Opiumfragmentet« i en allt annan än god dager. Stilen är här brysk och slängig och ger intryck av att vara skriven under rus. Långt från detta, stilmässigt, är barndomsskildringarna »Sprucket glas« och »Den gången i Wien«, men också »minideckarna« »Kung Socker« och »Den gamle trollkarlen« som till både stil och innehåll pekar fram mot Glauzers hyllade kriminalromaner. I den senare texten dyker för första gången hans kriminalhjärte kommissarie Studer upp, den tyskspråkige motsvarigheten till Simenons kommissarie Maigret. Studer, denne stillsamma cigarrökande grubblare med ideliga magbesvär och svettningar, drar sig inte för att lyfta undan bråte och ingrodda »sanningar« för att låta den verkliga sanningens ljus avslöja det murkna fuskbygget. Namnet Studer dyker för övrigt upp redan 1920 i en autentisk polisrapport som efterlyser Friedrich Glauser som rymt från sinnessjukhuset med hjälp av en viss fröken Ruckteschell.

Också den filosofiska överbyggnaden hos Glauser är reducerad till förmån för en allmän *common sense* där den unika erfarenheten är viktigare än idéerna som försöker samla dem. Hans litteratur är beundransvärt fri från politiska förpliktelser, idealistiskt pladder och sådana moraliska förnumstigheter som lätt fördärvar en historia och gör den till megafon och redskap. Han skydde både kommu-

nism och nazism i en tid då många menade att valet stod mellan dessa ideologier; däremot var han öppen för alla människor som hade något att säga honom från hjärtat, även om detta hjärta råkade vara sargat och täckt av en solkig, trasig kostym. Med sin bakgrund blev han till en gränsgångare mellan klasserna. Han har borgerlighetens självklara tillträde till de högre konsternas värld, samtidigt som han låter denna borgerlighet i all dess uppstyltade representation och kräsaktighet träda fram med neddragna byxor inför sanningsskranket. Redan som gosse märker Glauser att han trivs bättre i »den undre världen« bland småtjuvar och lösdrivare, dårhushjon, legionärer, luffare och narkomaner. Det var där han skulle komma att förbli. Och det var också därifrån han hämtade motiven till sina kriminalromaner. Ovannämnde kommissarie Studer leder för första gången det tyska kriminaldramat in på områden som kan sägas vara själva samhällets smärtpunkt: mentalsjukhus, fattigstugor, ungdomsanstalter, domstolar, korrupta ämbetsverk (vilket också gör hans romaner slående moderna). Till och med kittet i den schweiziska idyllen – alpbyn – blir till en inskränkt belastad zon drypande av fukt och dunster och där inavel och århundradens oförrätter och konflikter mal ned människors tankar och gör de milsvida blickarna över alpssluttningarna allt annat än visionära. Schweiz blir i Glauzers litteratur ibland till ett litet koncentrat av låghet, vilket med filosofen Voltaires ord kontrasterar på ett sådant chockerande vis mot de skyhöga alptopparna. Därmed inte sagt att folket på slätten såg längre.

År 1937 – när Glauser sedan något år tillbaka börjat göra litterär karriär – skrev han till förläggaren Josef Halperin tillbakablickande på sitt liv: »Data vill ni ha? Alltså: född 1896 av en österrikisk mor och en schweizisk far. Farfar guldgrävare i Kalifornien (sans blague), morfar hovråd (skön blandning, eller hur?) Folkskola, tre klasser på gymnasiet i Wien. Därefter 3 år på uppfostringsanstalt i Glarisegg. Därefter 3 år Collège de Genève. Strax innan examen utkastad från

skolan därför att jag författat en artikel om ett diktband som en av lärarna på skolan skrivit [en förgörande men förmodligen rimlig kritik]. Studentexamen i Zürich. En termin kemi. Därefter dadaism. Min far ville låta internera mig och ställa mig under förmyndarskap. Flykt till Genève. Resten kan ni läsa om i ›Morfin‹ [se s. 17]. Ett år (1919) intagen på Münsingen [psykiatrisk klinik]. Flykt därifrån. 1 år Ascona. Arresterad på grund av morfininnehav. Återtransport. 3 månader Burghölzli [psykiatrisk klinik]. (Efter ett andra omdöme. I Genève hade man förklarat mig för schizofren.) 1921–23 främlingslegionen. Därefter diskare i Paris. Belgien kolgruvorna. Senare sjukvårdare i Charleroi. Återigen morfin. Tvångsomhändertagen i Belgien. Återtransport till Schweiz. 1 års samhällstjänst i Witzwil. Därefter hantlangare 1 år på en handelsträdgård. Psykoanalys (1 år) samtidigt som jag arbetade vidare som hantlangare på handelsträdgården. Trädgårdsmästare Basel, därefter Winterthur. Under denna tid (1928/29) skrev jag min roman om främlingslegionen [*Gourrama*]. 30/31 kurs vid trädgårdsskolan i Oeschberg. Juli 1931 psykoanalys. Januari 32 till juli 32 Paris som ›fri skriftställare‹ (som det så vackert heter). Besök hos min far i Mannheim. Arresterad på grund av falskt recept. Återtransport till Schweiz. Från maj 32 till maj 36 internerad. Et puis voilà. Ce n'est pas très beau, mais on fait ce qu'on peut. «

Så såg det ut. Inte särskilt tjuvigt, som den tvåspråkige Glauser tillägger på franska, men varför dölja sanningen? Till kortbiografin kunde också tilläggas att Glauser avled året därpå, 1938, dagen innan bröllopet skulle stå med hans sena livsledsagarinna Berthe Bendel. Man hade slagit sig ned vid kusten i norra Italien, men sedan en tid tillbaka lekte Glauser med tanken att lämna Europa och kanske arbeta någonstans som missionär eller sjukvårdare. Visserligen hade kriminalromanerna börjat inbringa en del pengar, men som Glauser skriver i samma brev till förläggaren Halperin: »Att enbart vara litteratör går inte i längden. Man förlorar all kontakt med verkligheten.«

Just detta starka band mellan litteratur och verklighet – hans verklighet och därmed också din och min – är det som fortfarande gör Friedrich Glauzers böcker så läsvärda. Fäster man uppmärksamheten på hans litterära arbeten är »den tyska deckarkonstens fader« inte sällan ett epitet som brukar dyka upp. Men det är trots allt skillnad på kriminalhistorien som litterär tankeprodukt och som utväxt från ett liv fyllt av motgångar och svåra erfarenheter. Det samhällspolitiskt korrekta och relevanta kan visserligen gestaltas i båda fallen, men blicken som fått näring från fängelsecellen och mentalsjukhusens slutna avdelningar ger helt andra, flackande skuggor åt både ting och människor. Med ett halvdussin kriminalromaner och en naken skildring av livet i främlingslegionen – *Gourrama*, enligt författaren Peter Bichsel en av de bästa schweiziska böcker som skrivits på 1900-talet – förändrade Glauser under några få hektiska år på 30-talet den tyskspråkiga kriminallitteraturens scen helt och hållet: från uppstyltade deckargåtor till brinnande existentiella infernon dolda under samhällets välputsade fasad och till synes välsmorda urverk. Redan 1938, sitt dödsår, blev Glauser översatt till svenska och samma kriminalroman utkommer nu på nytt i nyöversättning av Anna Bengtsson (Ersatz 2007) med titeln *Överkonstapel Studer* och kommer att följas av fler Glauserromaner. Den gamle kåkfararen – om man vanvördigt får uttrycka sig så – har sedan några år tillbaka en gata uppkallad efter sig i Zürich, Friedrich-Glauser-Gasse, och också ett tyskspråkigt deckarpris bär hans namn. Med tiden har han blivit allt populärare i de tyskspråkiga länderna, men är också mångas favoritläsning i till exempel England, Danmark och Italien.

De två gängse åsikterna om Glauser som här förts fram – katastrofbiografin och tyska deckarfadern – må således bägge vara nog så sanna, men just i hans fall är det tydligt hur nära liv och verk hänger samman. Själva bränslet som fyller hans historier med en sådan rungande låga är i grunden inget annat än produkten av hans egna

livserfarenheter. Livet är i sig en existentiell thriller. Också utan mord, detektiver och kriminella förvecklingar. Glauzers eget exempel visar det. Hade han blivit äldre hade han fulländat gåtan än mer, även om han då hade levt som en fri man.

Peter Handberg

I.

Friedrich Glauzers passfoto, troligen från början av 1920-talet.

JAG lärde känna morfin på en omväg. Under kriget var behovet att glömma den dagliga verkligheten mycket starkt, också i neutrala länder. Eftersom jag tål alkohol i stora mängder, utan att bli berusad, sökte jag efter ett annat medel och började med eter. Men detta gift är obehagligt. Lukten är svår att bli av med, en genomträngande smak blir kvar i munnen hela dagen. Eter angriper också lungorna. Under en förkylning drabbades jag mitt i natten av en stark lungblödning och måste vid midnatt söka upp en läkare; denne gav mig en morfininjektion och lät mig dricka koncentrerat saltvatten. Jag minns fortfarande hur denna injektion verkade. Plötsligt var jag klarvaken. En sällsam lyckokänsla, som är svår att beskriva, »tog mig i besittning« (man kan knappast uttrycka det annorlunda). Trots att jag hade det dåligt ställt den gången så förändrades plötsligt allt, nöden förlorade sin betydelse, den existerade inte längre, jag höll lyckan i mina händer; det var, för att använda en sliten klyscha, som om hela min kropp var ett enda stort leende. Och sedan låg jag vaken fram till morgonen.

En vecka senare var jag tvungen att åka till sjukhus. Jag spottade alltjämt blod. På sjukhuset var medicinskåpet olåst. Ur detta skåp tog jag alltsomoftast morfin och svalde eftersom jag inte hade någon spruta. Efteråt var nätterna alltid mycket sköna: ingen sömn, intensiv tankeverksamhet, jag skrev dikter. När jag lämnade sjukhuset hade jag redan vant mig vid giftet, men inte på ett sådant sätt att det skulle ha varit svårt för mig att sluta med det. Jag tog inget mer under en ganska lång tid. Så begav jag mig till Genève och där började eländet på nytt. Jag hade inga pengar eller bara mindre summor, jag åt oregelbundet. När man inte har något bestämt arbete söker man förströelse. Åter började jag ta eter, inom kort väckte

lukten åter min och mitt värdfolks avsmak. Apotekaren, en liten krokig gubbe som jag hämtade ut eter hos, gav mig morfin på min begäran, utan recept. Reglerna för bedövningsmedel var på den tiden inte så stränga som i dag. Först svalde jag medlet, sedan köpte jag en spruta. Och så började eländet. Till att börja med var det mycket skönt. Jag kunde arbeta förträffligt, skrev ofta 15 sidor på en dag och gav vid sidan av det dessutom lektioner i franska och tyska. Mat var en bisak, det jag tjänade gick till apotekaren. Den mannen måste ha varit sadist. Plötsligt vägrade han att ge mig morfin. Kanske blev han också rädd. Vad kunde jag göra annat än att själv skriva ut recepten? En före detta skolkamrat, vars far var apotekare, visade mig hur ett sådant recept skulle formuleras: Mo. mur. (Morphium muriaticum, vilket är lika med hydrochloricum), därtill destillerat vatten och en uppgift att det var för injektioner . . . det räckte. Det gick tills en apotekare fattade misstankar och ringde upp läkaren vars namn jag missbrukade. Påhälsning av en detektiv (mannen hade en röd mustasch och luktade illa), konfrontation med apotekaren som anmält saken, upprättande av protokoll hos ansvarig poliskommissarie – jag måste skriva under, sedan fick jag, efter en välmenande varning, gå min väg.

Men det är omöjligt att genomföra en avgiftning på egen hand. Efter två dagar stod jag åter inför kommissarien (dessutom hade jag stulit en cykel för att få pengar), och den här gången blev jag inspärrad. Den första natten tillbringade jag i polisfinkan. Ett litet rum, ungefär sex gånger fyra meter, bräddor som skulle tjäna som britsar, i ett hörn klostetten som med precisionen hos ett urverk brusade var femte minut. När jag blev intagen omkring klockan två på eftermiddagen var rummet tomt och hade en genomträngande lukt av desinfektionsmedel. På kvällen var rummet fullt, ungefär tjugo personer var staplade på varandra: berusade, småbrottslingar, chaufförer och kuskar som brutit mot någon förordning.

Natten var olustig. Det var juli och mycket hett. Trots det frös jag, vilket alltid är fallet vid avgiftningar. Fram mot midnatt stod

jag inte ut längre, jag bankade med knytnävarna på dörren. Till sist kom »korpralen« och frågade vad som stod på. »Aha, morfinisten«, sade han bara. Han gav mig ett stort glas rom, förde mig till ett annat rum, en cell var det, och gav mig täcken. I den här cellen hade jag bara en medfånge, han mådde precis lika dåligt som jag. Han kräktes hela tiden, han hade druckit för mycket. Dessutom plågades han av skriande misär och fruktade att aldrig mer få andas frihetens luft. Jag måste trösta honom och det var en fördel, det gjorde att jag glömde mitt eget elände en smula.

På morgonen fördes vi till en kommissarie som hade blont helskägg. Jag flyttades till S:t Antoine, centralfängelset, och fick en enskild cell. Jag mådde dåligt. Alla avgiftningssymptom infann sig: diarré med kräkningar, ångest, smärtor som genomfor kroppen. Precis så är det med morfin. I månader har man undertryckt huvudvärk och andra krämpor med hjälp av bedövningsmedlet. Men de har inte försvunnit, de har gömt sig i kroppens alla vinklar och vrår och ligger där på lur i väntan på den stund då medlet förlorat sin verkan. Då störtar de plötsligt fram i samlad tropp och överfaller kroppen . . . det ser ut som om det skulle bevisas att ödet inte vill efterskänka oss någon smärta . . . Det tillåter oss bara att samla det på hög och sedan ta allt på en gång.

Jag svimmade gång på gång. Då och då hörde jag skolklockan och oväsendet under rasterna. Det var sorgligt. För fyra år sedan hade också jag gått i denna skola och ofta stirrat upp mot de gallerförsedda fönstren. Nu satt jag själv bakom ett sådant gallerfönster. Eftersom jag vid den här tiden fortfarande hade en vurm för litteratur kom jag att tänka på en dikt av Verlaine, som också skrevs i fängelset:

Himlen där uppe
Tyst och stilla
Bara trädets grenar
Kretsar i tomheten.

Eftersom jag ständigt ringde på klockan blev det för mycket för fångvaktaren. Han satte mig i en annan cell där jag fick sällskap: en tysk spion och en inbrottstjuv tillika rymling. De var båda mycket kamratliga och gav mig cigaretter, spionen var rik och serverade mig vin. Så kom läkaren och en kvart senare var jag på sjukhuset.

Avgiftningssymptomen är som sagt mycket obehagliga. Näsan rinner, man måste nysa, tio gånger på raken, nästan tills hjärtat stannar. Över huvud taget uppför sig hjärtat på värsta tänkbara sätt. Så kommer detta gäspande tills man får kramp i käken. Lakanet bränner som en jättelik brännässla, magen tål ingenting, man märker plötsligt att man har galla; man märker olika saker och har till sist tämligen god kännedom om sin kropp. I synnerhet nätterna är en enda stor plåga: man vältrar sig på golvet. Kort sagt, om man i samband med droger talar om konstgjorda paradiser, kan man när det gäller avgiftningen gott och väl tala om ett konstgjort helvete.

Efter två dagar överfördes jag till sinnessjukhuset Bel-Air. Eftersom en dom betraktades som en »skamfläck«, lyckades man genom kontakter med inflytelserika personer i Genève's kommunalfullmäktige få mig förklarad som sinnesrubbad. Jag fick stämpeln: »Dementia praecox« (i dag kallar man det för schizofreni).

Jag kom till Münsingen där jag var i ett år, för att sedan »utvandra« till Ascona. I två månader kunde jag hålla mig, sedan började det hela om på nytt. I grunden finns det inget ointressantare än en morfinists liv. Det inskränker sig till perioder då han tar giftet, och perioder då samhället tvingar honom att vänja sig av med det. Alla orsaker man hittar på för att urskulda det sjukliga begäret kan ta sig mycket bra ut litterärt och poetiskt; i praktiken är det svinaktigheter, för det man gör är att ruinera sitt liv. Samhället i Europa är så inrättat att en morfinist från första början blir betraktad som »anormal«, kanske därför att giftet gör en alltför individualistisk. Alkohol främjar sällskaplighet, den främjar en viss brutalitet. Opium låter mindervärdeskänslor uppstå; kanske kunde man dra ännu längre slutsatser: blott den som lider av alltför starka mindervärdes-

känslor tar opium. I Fjärran Östern är situationen kanske annorlunda.

Morfin (och även opium, eftersom morfin är den aktivaste beståndsdel i opium) löser upp hämningar. Men inte bara det. Kroppen försöker neutralisera giftet och producerar motgifter. Dessa motgifter har en mycket obehaglig verkan på nerverna; för att i sin tur neutralisera dessa motgifter ökar man dosen för att återigen framkalla en verkan, en »euforisk« verkan. Så uppstår ett kretslopp, en »circulus vitiosus«, som man inte kan ta sig ur av egen kraft. Därav det ständigt återkommande behovet av avgiftning. »Men«, säger de kloka, »om ni nu vet vad som förestår (vi skall här inte blanda in de straffrättsliga konsekvenserna utan endast fästa avseende vid avgiftningens kval, som ni skildrar så åskådligt), varför börjar ni då alltid om på nytt?« Det har jag inget svar på. Det måste vara något som liknar en stark sexuell bindning; mot en sådan hjälper heller inga förnufts-skäl.

Morfin är relativt harmlöst jämfört med kokain. När jag tänker tillbaka på tiden då jag vid sidan av morfinet också tog kokain, så ryser jag svagt. Det skall tillstås, man lär sig mycket. Jag kan inte längre förvånas över vansinniga människor som hör röster, jag har själv hört osynliga tala. Det var i Belgien. Jag bodde i ett möblerat rum ovanpå ett kafé; där malde ett mekaniskt piano urgamla schlaggers utan förbarmande, vanligen till klockan tolv på natten. Läkaren, som skrev ut gifterna åt mig, bodde i en förstad och var själv morfinist. Man träffar på märkliga människor. Den här kvällen hade jag inte tagit en större dos än vanligt, men kanske hade giftet lagrats i kroppen på mig. Kort och gott, jag låg till sängs. Då hörde jag tydligt människor tala utanför dörren till mitt rum: »Nu tar vi honom, det här går inte längre. Allt han har spenderar han på droger. Vi måste sätta stopp för det här.« Och nedanför mitt fönster på gården hörde jag andra människor som sade: »Vi ställer en tunna framför hans fönster, om han försöker hoppa ut så fångar vi honom.« Tro mig eller ej: jag hade inte mod att se efter om männis-

korna som talade fanns där på riktigt. Jag satte på mig mina söndagskläder, svalde sex gram Veronal och skar med ett rakblad upp pulsåderna. Det vill säga ådrorna träffade jag nog inte, utan bara mindre blodkärl. För nästa dag vaknade jag, min säng var full av blod, men jag levde. Det var fettisdag. Naturligtvis förde man mig till sjukhus. Avgiftningen var obehagligare än tidigare, ty det var dessutom fråga om Veronalförgiftning. Jag blev sedan kvar på detta sjukhus som sjukvårdare och började kort därefter om igen. Och den här gången slutade det ännu värre. Jag tände nämligen eld i mitt rum (återigen var det rösterna som plågade mig, denna gång visste jag, precis som första gången, att de inte fanns i verkligheten; men trots det måste jag handla som om det de sade var på riktigt), jag blev inspärrad i isoleringscellen och kom sedan på ett belgiskt sinnessjukhus, som sköttes av munkar. Efter det har jag varken tagit morfin eller kokain.

Åtterresan var komisk. Tre små munkar ledsagade mig. Anstalten hade dåliga erfarenheter av återtransporter till utlandet. De senaste gångerna hade de sjuka helt enkelt smitit vid någon station, och det var en blamage för bröderna. Den här gången ville man göra allt rätt. Därför fick jag en så imponerande »Garde du Corps«. Och för att vara på den säkra sidan var jag dessutom tvungen att bära en låsförsedd gördel runt midjan, med en ögla som fjättrade min högra handled vid kroppen. Också den remmen var försedd med ett lås.

Jag kom tillbaka till Münsingen, men blev kvar där bara i två månader; sedan beslutade fullmäktige i kantonen Bern att jag skulle vistas ett år på straffanstalt på grund av liderligt leverne. Så kom jag till Witzwil. Jag kan inte påstå att året där skadade mig. Jag lärde känna en av de förträffligaste människor jag mött, en människa som med stor godhet utträttade ett otacksamt arbete, föreståndaren för Witzwil, Kellerhals. Kanske är denne man ett berömvärd undantag. Men genom kontakten med honom blir man dock tvungen att revidera vissa oppositionella attityder, som man råkar hysa mot samhället. På föreståndarens inrådan försökte jag mig på träd-

gårdsskötsel. Jag kom till en plantskola i Liestal. Morfin tog jag inte längre. Det var för krångligt att skaffa sig giftet, lagarna hade blivit strängare. Men helt utan gift kunde jag inte leva. Så provade jag med opium.

Opium är ett brunt ämne med en besynnerlig aromatisk-bitter smak. Vanligtvis skrivs det ut i form av en alkohollösning, en tinktur. Denna tinktur är relativt lätt att få på falska recept, den skrivs ut oftare än morfin – mot magsmärtor, mot diarré. Apotekare är mindre misstänksamma mot sådana recept. Åtminstone var det så för några år sedan. Men till sist var det åter dags för en katastrof. Apotekaren i Liestal hade flaskan med tinkturen stående inom räckhåll. Vad kunde vara enklare än att gå till apoteket, fråga efter en aspirin och be om ett glas vatten, eftersom man ville ta tabletten på en gång – och när apotekaren lämnade rummet ta en stor klunk ur flaskan? Det gick bra under en tid, sedan märkte mannen det, och eftersom han visste att jag vanligtvis kom efter arbetet, på kvällen, placerade han ut en detektiv i andra änden av lokalen. Så blev jag haffad. Jag såg genast Witzwil framför mig, men ståthållaren i staden råkade händelsevis vara en mycket anständig människa. Han övertalade apotekaren att ta tillbaka sin anmälan, summan motsvarande det stulna opiet reducerades till tjugo franc, så att anmälan inte officiellt behövde fullföljas – och redan nästa dag släpptes jag på fri fot.

Vid det här laget hade jag dock lärt mig något. Jag reste frivilligt till Münsingen för att genomgå en avgiftning. Den var mycket mild: läkaren, som behandlade mig, sänkte doserna långsamt och inskränkte tortyren till ett minimum. Och sedan föreslog han att jag skulle genomgå en psykoanalytisk behandling hos honom. Jag accepterade.

Anstalten lämnade jag kort därpå, jag hade varit internerad i knappt två månader. Jag fick arbete på en plantskola och besökte läkaren en timme varje dag. Analysen står för tillfället inte högt i kurs, det finns många invändningar mot den; dessa invändningar

är för det mesta oberättigade eftersom de kommer från människor som aldrig har genomgått en analys och enbart hämtar sin kunskap från böcker. Svårighetsgraden hos denna behandlingsform, men framför allt att den av nödvändighet inskränker sig till de grupper som har en viss själslig och psykologisk träning bakom sig, kommer alltid att motverka dess popularitet. Även det faktum att lärans byggmästare var jude kommer alltid att förse inskränkta människor med ett lättbegripligt och polemiskt argument.

Man glömmor bort hur man ljuger under analysen: det är en av dess främsta fördelar. Jag menar inte den dagliga lögnen, förutan vilken det helt enkelt skulle vara omöjligt för människor att leva tillsammans. Jag menar en farligare sådan: den att ljuga för sig själv. Den första och enda överenskommelsen som ingås vid kurens början: att säga allt som faller en in. Ni tänker naturligtvis att det inte är någon konst. Det är svårare än att marschera sjuttio kilometer utan vatten under glödande sol. Oavsiktligt håller ni alltid tillbaka de viktigaste sakerna. Ni kan inte säga allt. Det finns reserverade områden i varje själ som är så känsliga att de helt enkelt inte tål det talade ordets strålkastarsken.

Man kan inte berätta en analys. Det som samlas och förklaras under många timmar går inte att uttrycka med mänskliga ord, trots att analytikern ständigt försöker formulera sig. Ett exempel: Alldeles i början av analysen dök en mening upp som jag uttalade skratrande och med betoning på det fåniga i den: »Jag är mamman.« Kring denna mening kretsade hela analysen. Min mor dog när jag var fyra år gammal. Jag levde därefter ensam med min far och spelade den frånvarande moderns roll. När min far sedan gifte om sig uppstod nästan olösliga konflikter i djupare skikt, där inte just logik och förstånd råder, utan bilddyrkan: barnslig svartsjuka, som är starkare och mer plågsam än de vuxnas svartsjuka. Genom min fars överenergiska hållning tvingades jag in i en passiv, kvinnlig roll. (Redan med detta exempel är det lätt att se hur svårt det är att ge en exakt beskrivning av sakläget: naturligtvis hade en annan män-

niska med en annan konstitution än min reagerat helt annorlunda. Hon skulle ha tagit upp kampen.) Jag försökte hävda mig på smygvägar, tillkämpa mig min fars förlorade intresse med ständigt nya katastrofer. Och detta katastrofbegär fanns kvar hos mig också senare. Eftersom jag inte direkt är lagd åt det kriminella hållet var intagandet av droger en välkommen metod att ständigt på nytt skapa konflikter, i vilka jag var den lidande, kvinnliga parten. Samhället övertog senare faderns roll, åtminstone i mitt själsliv. Jag var i ordets verkliga bemärkelse en »lidandeslav«. Tillfredsställd var jag egentligen aldrig förrän jag satt i fängelse eller på sinnessjukhus.

Och opium och andra närbesläktade gifter har dessutom en annan effekt: de hämmar sexualiteten. Morfinet började jag med efter en kärlekshistoria som gick snett. I det »omedvetna« drog jag konsekvenserna och räddade mig tillbaka till en barnslig nivå, en nivå där sysselsättningen med den egna kroppens sensationer utgör lustens behållning. Därutöver är man dessutom stolt: man kan avvara »duet« och helt och hållet inrikta sig på »jaget«. Det straffar sig: helt ensam kan man inte leva och kvinnan man gör anspråk på lider, man upplever sig själv som en usling... Komplikationerna blir så outhärdliga att man söker en katastrof för att finna en utväg. När man då till sist blir inspärrad drar man också den sista konsekvensen och försöker begå självmord. Men vanligtvis är något djupare skikt alldeles för starkt inställt på fortlevnad och självmordet misslyckas, fastän man medvetet har försökt allt för att få det till stånd.

Jag måste be om ursäkt för denna långa exkurs. Jag ville bara genom ett konkret exempel försöka visa vilka upplysningar analysen kan ge om ens inre liv. Att man inte helt sonika kan gripa sådana exempel ur luften, utan måste använda sig av egna upplevelser, är självklart. Många kanske betraktar detta som skamlöshet eller över-skattning av den egna personen: jag vill gärna tillbakavisa denna misstanke och betona att jag bara var angelägen om att skildra en illa beryktad metod utifrån egna upplevelser.

Psykoanalysen är inget universalmedel. Min första kur varade i ett år. Den var svårare än de andra eftersom opiummanin med tiden blir mer än psykiskt betingad, den förorsakar dessutom organiska förändringar. Kroppen, cellerna har vant sig vid giftet till den grad att de har svårt att leva utan det. Opiumhungern är mer plågsam än vanlig hunger. Vid minsta nedstämdhet, vid mindre smärtor lockar medlet, vars lugnande egenskaper man känner bara alltför väl. Glömda är då plågorna som man tvingats utstå för dess skull, avtrubbningen, som infinner sig med tiden, tidsförlusten (för det är krångligt att få tag i smörjan), alla bortkastade pengar, den fixa idén som hela tillvaron kretsar kring till slut, förödmjukelserna, mindervärdeskänslan, det dåliga samvetet. Eller är det dåliga samvetet trots allt den starkaste lockelsen?

Kort sagt, efter analysen lyckades jag hålla mig i ett par månader. Sedan, efter en svår upplevelse, satte jag i gång igen. Ny avgiftning – den här gången brysk. Ingen verkan alls. Jag hade knappt lämnat anstalten så skyndade jag till ett apotek. Kan ni föreställa er en människa som letar upp ett apotek det första hon gör när hon kommer till en ny stad? Landskap? Museer? Byggnader? Ointressant. Apotek är viktiga.

Det behövdes en ny sex månader lång analys för att jag skulle återfå den nödvändiga stadgan. Men jag kan bara avsluta med en fråga, en fråga, som jag ställer till mig själv, och en förhoppning som jag gärna vill tro på: Kanske lyckas det den här gången?

1932

Av en slump

BAKOM universitetet finns en stor trädgård, och i trädgården ligger en mangårdsbyggnad och en liten paviljong i äldre stil. I denna paviljong hade målaren Mopp tre rum på nedre botten: en stor ateljé i mitten mellan två mindre rum, varav det ena tjänade som sovrum med en gammal empiresäng på vilken det låg ett gult duntäcke; det andra rummet var tänkt som bibliotek, med ett minimum av böcker. Över huvud taget tycktes målaren Mopp vara underkastad lagen om minimum: hans långa namn Max Oppenheimer hade han reducerat till de nödvändigaste bokstäverna, hans arbetstid uppgick till en timme om dagen och också hans sömn var inskränkt till sex timmar: från tre till klockan nio på morgonen.

Jag hade lärt känna honom av en slump, mot slutet av det andra krigsåret. Den gången existerade fortfarande Café des Banques, det låg där tävlingsbanan började: ett bra kapell spelade varje kväll klassisk musik. Jag satt ofta där för mig själv. En gång slog sig ett par uppseendeväckande herrar ned vid mitt bord: den ene av dem bar riddräkt, stövlar med klirrande sporrar på och han var dessutom beväpnad med ridpiska: med denna slog han på bordet, blinkade åt mig och sade högt och tydligt: »Slå ihjäl medborgarna bara!« Den andre såg ut som en dekadent germansk Apollo, en blond lockig lugg sköt ut över en vit och slät panna, på hans stora smidiga kropp satt en kostym av blått och mjukt tyg. »Inte då!« sade han med tillgjord röst till sin kamrat. Så gled han mjukt ned på den stoppade bänken och bladdrade otåligt i tredje bandet av Heinrich Manns roman *Herzogin von Assy*.

Mannen med de klirrande sporrarna beställde en »Berliner«, den blonde Apollo hallonsaft spetsad med körsbärsbrännvin. Vi växlade